

UCHWAŁA

Dnia 15 marca 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak (sprawozdawca)

SSN Karol Weitz

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z wniosku M. K.

przy uczestnictwie (...) Bank Polska S.A. w W., (...) Funduszu Inwestycyjnego Zamkniętego Niestandaryzowanego Funduszu Sekurytyzacyjnego w W., A. W. i A. B.

o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku po L. K., po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 15 marca 2018 r.

zagadnienia prawnego

przedstawionego przez Sąd Okręgowy w G.

postanowieniem z dnia 20 września 2017 r., sygn. akt III Ca (...),

"Czy na czas trwania postępowania o ustanowienie pełnomocnika z urzędu w celu sporządzenia wniosku o uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia w terminie pod wpływem błędu oświadczenie o odrzuceniu spadku ulega zawieszeniu biegu terminu przewidzianego w art. 88 § 2 k.c. w zw. art. 1019 § 1 i 2 k.c., a w przypadku udzielenia pozytywnej odpowiedzi na to pytanie czy rozpoczyna on dalej bieć od chwili ustanowienia przez sąd pełnomocnika albo od chwili jego wyznaczenia przez właściwą okręgową radę adwokacką lub radę okręgową izby radców prawnych?"

podjął uchwałę:

Termin zawity do uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku jest zachowany, gdy przed jego upływem sąd odbierze to oświadczenie i oświadczenie o odrzuceniu spadku (art. 1019 § 2 k.c.). W wypadkach wyjątkowych, w szczególności, gdy za

nieodebranie oświadczenia w terminie spadkobierca nie ponosi winy, sąd może nie uwzględnić upływu tego terminu przez wzgląd na zasady współżycia społecznego (art. 5 k.c.).

UZASADNIENIE

Wnioskodawczyni M K we wrześniu 2014 r. otrzymała pismo wierzyciela zmarłego męża L. K., wzywające ją do spłaty zaciągniętych przez niego zobowiązań. W odpowiedzi poinformowała, że w dniu 15 grudnia 1998 r. zawarła umowę majątkową, wyłączającą wspólność ustawową i ustanawiającą rozdzielność majątkową.

We wniosku z dnia 27 października 2014 r. skierowanym do Sądu Rejonowego w Z. wnioskodawczyni wniosła o zwolnienie jej od kosztów sądowych i ustanowienie pełnomocnika z urzędu w celu złożenia wniosku o uchylenie się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku po L. K. Wniosek ten został uwzględniony postanowieniem Referendarza Sądowego przy Sądzie Rejonowym w Z. z dnia 26 lutego 2015 r. Po przesłaniu odpisu postanowienia do Okręgowej Izby Radców Prawnych w K. (OIRP), dziekan zwrócił się do Sądu Rejonowego o podane adresu wnioskodawczyni. Po uzupełnieniu danych adresowych wnioskodawczyni, pismem z dnia 14 maja 2015 r. OIRP wyznaczyła osobę pełnomocnika z urzędu, która w piśmie z dnia 2 czerwca 2015 r. zwróciła się do Sądu Rejonowego w Z. o zwolnienie jej z obowiązku zastępstwa z urzędu wnioskodawczyni ze względu na zaawansowaną ciążę (35 tydzień). Następnie pomiędzy Sądem Rejonowym a OIRP była prowadzona korespondencja w kwestii dotyczącej tego, który organ jest właściwy do załatwienia wniosku pełnomocnika z urzędu o zwolnienie z obowiązku zastępstwa. Ostatecznie, postanowieniem z dnia 18 grudnia 2015 r. Sąd Rejonowy uwzględnił wniosek radcy prawnej i przesłał odpis postanowienia OIRP w celu wyznaczenia osoby pełnomocnika z urzędu. Dziekan OIRP wyznaczył osobę pełnomocnika z urzędu pismem z dnia 2 marca 2016 r., który w dniu 21 marca 2016 r., działając w imieniu wnioskodawczyni złożył wniosek do Sądu Rejonowego w Z. zawierający jej oświadczenie z tej daty o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w

terminie, pod wpływem błędu, oświadczenia o odrzuceniu spadku po zmarłym mężu L. K. i oświadczenie o odrzuceniu spadku po zmarłym mężu, ewentualnie wniosł o odebranie od wnioskodawczynie obu oświadczeń oraz zatwierdzenie uchylenia się przez wnioskodawczynię od skutków prawnych niezłożenia w terminie, pod wpływem błędu, oświadczenia o odrzuceniu spadku.

Postanowieniem z dnia 31 sierpnia 2016 r., Sąd Rejonowy w Z. oddalił wniosek M. K. o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku po mężu L. K. zmarłym w dniu 7 września 2013 r. Sąd pierwszej instancji uznał, że wnioskodawczynie złożyła oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku po upływie terminu zawitego prawa materialnego, który nie może być przerwany i nie podlega przywróceniu. Uchybienie terminowi zawitemu powoduje wygaśnięcie uprawnienia do uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku.

Rozpoznając apelację wnioskodawczynie, Sąd drugiej instancji powziął wątpliwości, które wyraził w przedstawionym do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu pytaniu prawnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może być złożone w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania (art. 1015 § 1 k.c.). Z uwagi na datę otwarcia spadku, w stanie faktycznym sprawy ma zastosowanie art. 1015 § 2 k.c. w wersji obowiązującej przed 18 października 2015 r. (art. 6 ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 539), czyli brak oświadczenia spadkobiercy w terminie był jednoznaczny z prostym przyjęciem spadku.

Jeżeli oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku zostało złożone pod wpływem błędu lub groźby, stosuje się przepisy o wadach oświadczenia woli z następującymi zmianami: 1) uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia powinno nastąpić przed sądem; 2) spadkobierca powinien jednocześnie oświadczyć, czy i jak spadek przyjmuje, czy też go odrzuca (art. 1019 § 1 k.c.).

Spadkobierca, który pod wpływem błędu lub groźby nie złożył żadnego oświadczenia w terminie, może w powyższy sposób uchylić się od skutków prawnych niezachowania terminu (art. 1019 § 2 k.c.).

Zgodnie z art. 88 § 2 k.c., uprawnienie do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone pod wpływem błędu lub groźby wygasa: w razie błędu - z upływem roku od jego wykrycia, a w razie groźby – z upływem roku, od chwili, kiedy stan obawy ustał.

Oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie z powodu błędu lub groźby oświadczenia o odrzuceniu spadku oraz oświadczenie o odrzuceniu spadku powinny być złożone przed sądem, przy czym oświadczenia te nie są elementem formalnym wniosku o wszczęcie postępowania o uchylenie się od skutków prawnych braku oświadczenia o odrzuceniu spadku uregulowanego w art. 690 k.p.c., lecz jedną z przesłanek materialno - prawnych, których spełnienie decyduje o ich skuteczności w ramach postępowania sądowego o zatwierdzenie uchylenia się od skutków niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku. Oba oświadczenia mają charakter materialno - prawny i dlatego przewidziany w art. 1019 § 2 k.c. w zw. z art. 88 § 2 k.c. termin zawity jest zachowany, jeżeli przed jego upływem oświadczenia te zostaną odebrane przez sąd - stosownie do art. 1018 § 3 k.c. - do protokołu sądowego, względnie sąd poświadczy urzędowo podpis spadkodawcy na jego piśmie zawierającym oświadczenia (zob. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2013 r., III CZP 77/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 86). W orzecznictwie wypowiedziano również pogląd przeciwny, zgodnie z którym o zachowaniu terminu rozstrzyga wyłącznie wniesienie przed upływem tego terminu do sądu wniosku zawierającego żądanie odebrania oświadczenia, bowiem spadkobierca ma jedynie na to wpływ. Kiedy zaś dojdzie do odebrania oświadczenia, zależy już od sądu. Wobec tego, chwila odebrania oświadczenia przez sąd nie powinna mieć wpływu na zachowanie terminu (por. postanowienie Sadu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2014 r., II CSK 410/13, nie publ.).

Należy jednak zwrócić uwagę, że konstrukcja art. 1019 § 1 i 2 k.c. nie daje podstaw do przyjęcia, że do zachowania terminu zawitego wystarczające jest wniesienie sprawy do sądu (tak jak np. w odniesieniu do terminu przewidzianego

dla dochodzenia roszczenia ze skargi pauliańskiej - art. 534 k.c. w zw. z art. 531 § 1 k.c., czy roszczenia posesoryjnego - art. 344 § 2 k.c.). Przepisy regulujące uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku przed sądem modyfikują zasadę wyrażoną w art. 88 § 1 k.c., iż uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia albo jego braku z powodu wskazanych w tym przepisie wad oświadczenia woli ma być złożone osobie, do której adresowane było wadliwe oświadczenie woli albo miało być złożone. Jakkolwiek, przyjmuje się, że pozew może być traktowany jako pismo zawierające oświadczenie o uchyleniu się od skutków wadliwego oświadczenia, ale w takim przypadku do zaistnienia skutku prawnego konieczne jest doręczenie odpisu pozwu pozwanemu (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 1967 r., I CR 563/66, OSNCP 1967 nr 12, poz. 227 oraz uzasadnienie wyroku z dnia 26 listopada 1964 r., I CR 293/64, OSNCP 1965, poz. 213). Z art. 1019 § 1 i 2 k.c. w zw. z art. 88 § 2 k.c. nie wynika, iż termin zawity zostaje zachowany już w razie wniesienia wniosku o wszczęcie postępowania o uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku. Instytucja uchylenia się od skutków prawnych braku oświadczenia o odrzuceniu spadku jest sformalizowana, bowiem oprócz konieczności zachowania szczególnej formy (złożenie do protokołu sądowego albo poświadczenie przez sąd podpisu spadkodawcy na piśmie zawierającym oświadczenie o uchyleniu się), spadkobierca powinien jednocześnie także przed sądem oświadczyć, czy spadek przyjmuje, czy też go odrzuca (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2007 r., III CZP 53/07, OSNC nr 7 - 8, poz. 78). Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku musi zawierać elementy określone w art. 641 § 1 i 2 k.p.c. Podkreślenia wymaga, iż również w art. 690 § 1 k.p.c. ustawodawca posługuje się formą czasownika dokonanego - „w razie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku...”, która odpowiada sformułowaniu zawartemu w art. 1019 § 1 pkt 1 i 2 k.c., że uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia powinno nastąpić przed sądem.

Wniesienie sprawy o uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia nie stanowi o uchyleniu się od skutków braku oświadczenia w rozumieniu tego przepisu, bowiem jest to jedynie czynność procesowa, zaś wskazane oświadczenia są

czynnościami materialno - prawnymi, dla których została zastrzeżona szczególna forma. Skutki prawne złożenia tych oświadczeń powstają w dacie odebrania ich przez sąd do protokołu sądowego lub w dacie poświadczenia przez sąd podpisu spadkodawcy na piśmie zawierającym oświadczenie o uchyleniu się.

Z tego względu, wystąpienie przez spadkobiercę z wnioskiem o ustanowienie pełnomocnika z urzędu w celu złożenia wniosku o odebranie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie, pod wpływem błędu lub groźby oświadczenia o odrzuceniu spadku i odebrania oświadczenia o odrzuceniu spadku wraz z zatwierdzeniem przez sąd uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia nie spełnia wymogu określonego w art. 1019 § 1 i 2 k.c. w zw. z art. 88 k.c. Sąd Najwyższy na gruncie przepisów dotyczących przedawnienia roszczeń w wyroku z dnia 4 grudnia 1975 r., II CR 644/75, nie publ. wyjaśnił, że tego rodzaju wniosek nie jest przedsięwzięty bezpośrednio w celu dochodzenia roszczenia, w związku z czym nie może doprowadzić do przerwy biegu przedawnienia.

Ustawodawca odsyłając do art. 88 § 2 k.c. wydłużył w ten sposób termin do uchylenia się od skutków niezłożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku, w stosunku do terminu na złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 1015 § 1 k.c.). Podyktowane to jest większym formalizmem aniżeli przy składaniu oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, które można złożyć także przed notariuszem, który w takim przypadku sporządza protokół w formie aktu notarialnego (art. 104 w zw. z art. 79 pkt 4 i 8 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r.- Prawo o notariacie, jedn. tekst: Dz. U. z 2017 r., poz. 2291; dalej: „u.p.n.”), względnie poświadczy urzędowo oświadczenie złożone na piśmie (art. 96 pkt 1 u.p.n.).

Adresatem oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie pod wpływem błędu lub groźby oświadczenia o odrzuceniu spadku nie są wierzyciele spadkodawcy, aczkolwiek skutki z tym związane odnoszą się bezpośrednio do ich sytuacji prawnej. Przepis art. 1019 § 2 k.c. w zw. z § 1 pkt 1 i 2 k.c. nie przewiduje, tak jak stanowi art. 1018 § 3 k.c. możliwości złożenia tego rodzaju oświadczeń również przed notariuszem.

Oświadczenia, o których mowa w art. 1019 § 1 i 2 k.c., w celu zachowania terminu mogą zostać odebrane przez sąd do protokołu sądowego po wniesieniu sprawy o uchylenie się od skutków prawnych braku oświadczenia o odrzuceniu spadku, ale jeszcze przed przeprowadzeniem rozprawy w przedmiocie zatwierdzenia uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku. Na tym etapie sąd działa jako organ właściwy do odebrania oświadczeń przy zachowaniu wymaganej formy (podobnie jak w przypadku odbierania oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku - art. 1018 § 3 k.c.), a nie jako organ orzekający. Dlatego do odebrania oświadczenia o uchyleniu się od skutków niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku nie jest konieczne wyznaczenie rozprawy. Natomiast - jak stanowi art. 690 § 1 k.p.c. - na rozprawie będą badane przesłanki decydujące o skuteczności oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku (por. też postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2005 r., IV CK 799/04, OSNC 2006 nr 5, poz. 94). Czym innym bowiem jest odebranie przez sąd oświadczenia o uchyleniu się wraz z oświadczeniem o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, a czym innym rozprawa w tym przedmiocie, aczkolwiek oświadczenie to może być odebrane także na rozprawie wyznaczonej w takim terminie, aby nie doszło do jego uchybienia. Z uwagi na dotkliwe skutki prawne upływu terminu dla zainteresowanego spadkobiercy, sąd podejmując czynności procesowe powinien działać ze szczególną starannością.

Przepisy k.c. nie zawierają regulacji dotyczącej zawieszania biegu albo przerwania biegu terminów zawitych. W literaturze i orzecznictwie przyjmuje się, że do terminów zawitych nie mają zastosowania w drodze analogii przepisy k.c. o przedawnieniu, gdyż terminy zawite cechują się dużo większym rygoryzmem niż terminy przedawnienia. Roszczenia, do których terminy zawite się odnoszą, po ich upływie wygasają, natomiast roszczeń przedawnionych nie można skutecznie dochodzić przed sądem (por. uzasadnienia uchwał Sądu Najwyższego z dnia 16 września 1993 r., III CZP 125/93, OSNC 1994, nr 4, poz. 75, z dnia 9 lutego 2017 r., III CZP 98/16, OSNC 2017, nr 10, poz. 109). Nie brak jednak stanowisk przeciwnych opowiadających się za koniecznością moderowania skutków prawnych upływu terminu zawitego i stosowania w tej materii ostrożnej analogii z przepisów o

przedawnieniu (por. uzasadnienie uchwały z dnia 10 marca 1992 r., III CZP 10/92, OSP 1993, nr 2, poz. 30; uzasadnienia postanowień Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1976 r., III CRN 202/76, OSNCP 1977, nr 10, poz. 186, z dnia 22 kwietnia 2015 r., II CSK 560/14 nie publ., z dnia 28 maja 2015 r., III CSK 352/14, OSNC 2016, nr 5, poz. 63).

Siła wyższa, o której mowa w art. 121 pkt 4 k.c. jako przyczyna, powodująca zawieszenie biegu przedawnienia lub nierozpoczęcia jej biegu, oznacza zdarzenie pochodzące z zewnątrz, którego nie można było przewidzieć i którego następstwom nie można było zapobiec mimo dołożenia należytej staranności. Nie można wykluczyć *a limine* zastosowania na zasadzie analogii art. 124 pkt 4 k.c. do biegu terminu zawitego. W odniesieniu do działania wymiaru sprawiedliwości, przy ocenie, czy wystąpiła siła wyższa trzeba odwołać się do art. 173 k.p.c., który jakkolwiek dotyczy terminów prawa procesowego, ale w tej materii może być pomocny, tym bardziej, że jest elementem systemu prawnego. Zatem siła wyższa na gruncie art. 124 k.c. i art. 173 k.p.c. powinna być rozumiana jednolicie. Zgodnie z art. 173 k.p.c. postępowanie ulega zawieszeniu z mocy prawa w razie zaprzestania czynności przez sąd wskutek siły wyższej. W stanie faktycznym sprawy Sąd Rejonowy w Z. nie zaprzestał czynności wskutek siły wyższej. Opieszałość w działaniu sądu i OIRP, brak komunikacji pomiędzy tymi organami oraz pomiędzy OIRP i radcami prawnymi nie mogą być kwalifikowane jako siła wyższa.

W wyjątkowych wypadkach sąd można jednak przy ocenie upływu terminu zawitego zastosować ogólną zasadę wyrażoną w art. 5 k.c. W orzecznictwie nie budzi wątpliwości dopuszczalność oceny upływu terminu zawitego pod kątem zgodności z art. 5 k.c. (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1993 r., III CZP 8/93, OSNCP 1993, nr 9, poz. 153, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1991 r., III CRN 206/91, nie publ.). Niekiedy przepis szczególny wyraźnie wskazuje na prawną możliwość nieuwzględnienia upływu terminu zawitego. Zgodnie z art. 42 § 6 ustawy z dnia 16 września 1982 r. - Prawo spółdzielcze, jedn. tekst: Dz. U. z 2017 r., poz. 1560, ze zm.) powództwo o uchylenie uchwały walnego zgromadzenia spółdzielni powinno być wniesione w ciągu 6 tygodni od odbycia walnego zgromadzenia, ale sąd może nie uwzględnić upływu tego terminu, jeżeli

utrzymanie uchwały walnego zgromadzenia w mocy wywołałoby dla członka szczególnie dotkliwe skutki, a opóźnienie w zaskarżeniu tej uchwały jest usprawiedliwione wyjątkowymi okolicznościami i nie jest nadmierne.

Klauzula nadużycia prawa podmiotowego należy do tych przepisów prawa cywilnego, które stosuje się wprost, a nie na zasadzie analogii. Wprawdzie w rozpatrywanej sprawie oddalenie wniosku o przyjęcie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku i jego zatwierdzenie nie wynikało ze skorzystania przez wierzycieli spadkodawcy z prawa podmiotowego, lecz wskutek bierności sądu i OIRP, niemniej jednak należy się opowiedzieć za szerokim ujęciem instytucji nadużycia prawa podmiotowego (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 1971 r., III CZP 87/70, OSNCP 1972, nr 3, poz. 42; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 1962 r., 4CO 9/62, OSNCP 1963, nr 1, poz. 7), którą należy traktować jako normę legitymującą sędziego do dokonywania korekty obowiązujących przepisów w konkretnym stanie faktycznym, gdy wynik zastosowania tych przepisów okazałby się niesłuszny i niesprawiedliwy, tym bardziej w okolicznościach, kiedy to organ państwowy (sąd) oraz organ samorządu radców prawnych swoimi działaniami doprowadziły do powstania po stronie wnioskodawczyni dotkliwych skutków, która działając w zaufaniu do sądu złożyła wnioski o ustanowienie pełnomocnika z urzędu w odpowiednim terminie i nie dopuściła się zaniedbań.

Odnosić trzeba, że Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2013 r. III CZP 2/13, (OSNC 2014, nr 2, poz. 10), wyjaśnił iż art. 5 k.c. nie ma zastosowania do upływu terminu zawitego przewidzianego w art. 568 § 1 k.c. Niemniej jednak termin zawity przewidziany art. 568 § 1 k.c. różni się istotnie od terminu zawitego uregulowanego w art. 1019 § 2 k.c. w zw. z art. 88 § 2 k.c., przede wszystkim tym, że przesłanką zachowania pierwszego nie jest zwrócenie się przez zainteresowanego do organu państwowego w celu odebrania stosownego oświadczenia, a ponadto jego upływ zależy od okoliczności obiektywnych.

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę na podstawie art. 390 § 1

k.p.c.

aj

r.g.